

Kind van de rivier

Irma Joubert

Kind van de rivier

Vertaling: Dorienke de Vries

Uitgeverij Mozaïek, Zoetermeer

Van Irma Joubert verschenen eerder bij Uitgeverij Mozaïek:

Het meisje uit de trein

Het spoor van de liefde

Ontwerp omslag Wil Immink design

Omslagbeeld © Yolande de Kort / Trevillion Images

Vertaling Dorienke de Vries

Lay-out/dtp Gerard de Groot

Oorspronkelijk verschenen bij Tafelberg, een imprint van NB Publishers, Kaapstad,
Zuid-Afrika onder de titel *Pérsomi, kind van die brakrant*

Oorspronkelijke tekst © Irma Joubert 2010

Nederlandse vertaling © Dorienke de Vries 2012

Uitgeverij Mozaïek, Zoetermeer

ISBN 978 90 239 9404 6

NUR 342

Meer informatie over deze roman en andere uitgaven van Uitgeverij Mozaïek vindt u
op www.uitgeverijmozaiek.nl

Alle rechten voorbehouden

Voor Wikus

❁ Deel 1 ❁

Juli 1938

‘Gerbrand wil van school af, hij wil gaan werken.’
 ‘Wat heb ik daarmee te maken, Jemima?’
 ‘Ach sjoches toch, het is een pienter joch. Hij moet zijn school afmaken.’

‘Nou en?’

‘Ik heb geld nodig. Om hem op school te houden.’

‘Ik had het kunnen weten. Van mij krijg je geen cent meer, is dat duidelijk?’

‘Maar je had toch gezegd...’

‘Ik heb van het begin af aan gezegd dat ik met je andere kinderen niks te maken wil hebben. En nu wegwezen. Je weet best wat we hebben afgesproken.’

Pérsomi is elf jaar oud als Gerbrand op een winterse ochtend plompverloren zegt: ‘Ma, ik ga nóu naar Johannesburg. Ik ga werk zoeken.’

Pérsomi staat buiten in het waterige winterzonnetje, vlak bij de achterdeur, met haar rug stijf tegen de muur en haar blote tenen in het grauwe zand. Gerbrand staat in de deuropening, nog geen stap bij haar vandaan. Als ze haar hand uitsteekt, kan ze hem aanraken. Toch doet ze dat niet, want Gerbrand houdt niet van gefrunnik. Dat weet ze, omdat hij met Piet een matras deelt. Als Piet per ongeluk te dichtbij komt, geeft Gerbrand hem subiet een flinke stomp. Piet is ouder, maar Gerbrand is sterker.

‘Ach sjoches toch, Gerbrand, ga liever water halen en schei uit met die kletspraat,’ zegt ma. Baby is vanochtend weer eens lastig en Gertjie heeft de hele nacht liggen hoesten; ma is doodop en zit niet op flauwekul te wachten.

Gerbrand draait zich om, maar de emmer laat hij staan. Hij

heeft een oranje netje in zijn hand, zo een waarin meneer Fourie zijn sinaasappelen verkoopt. Daarin zitten zijn flanellen broek, zijn witte bloes en zijn afgetrapte schoolschoenen. Pérsomi kan het door de gaatjes heen zien.

Neem je schooltrui ook mee, zou ze willen zeggen, anders krijg je het nog koud. Maar ze zegt niks. Ze loopt hem achterna, het stenige voetpad af, helemaal tot aan de rivier.

Daar komt Piet hen tegemoet. Hij loopt recht op Gerbrand af en kijkt hem uitdagend aan: wie gaat het eerst opzij? De schillen van de mandarijn die hij loopt te eten gooit hij een voor een naast het pad, waar ze felgeel liggen te glanzen tussen de grijze stenen en de iele graspollen. Als meneer Fourie dat zag...

's Winters lijden ze nooit honger, want dan hangt de hele boomgaard vol sinaasappelen en mandarijnen. Niet dat ze die mogen plukken, maar als je dicht bij de stam plukt, komt meneer Fourie er nooit achter.

Gerbrand loopt door tot hij vlak voor Piet staat. Hij kijkt hem recht in de ogen. 'Als je Pérsomi ook maar met een vinger aanraakt, ram ik je in elkaar zodra ik terugkom,' zegt hij. Dan duwt hij hem met zijn schouder aan de kant en loopt verder naar het water. Pérsomi loopt met een grote boog om Piet heen.

Als ze bijna bij de rivier zijn, draait Gerbrand zich om en kijkt haar aan. 'Als pa je wil slaan, als hij ook maar een vinger naar je uitsteekt, dan loop je hard weg, ook al is het midden in de nacht. Je kunt hard lopen, je komt vast gemakkelijk weg.'

Pérsomi knikt. Zelf is ze niet bang. 'Ma kan niet hard lopen,' zegt ze.

Gerbrand haalt zijn schouders op. 'Ik kan hier niet blijven, dat moet je begrijpen, maar op een dag kom ik je halen.'

'Wanneer dan?'

'Zodra ik geld genoeg heb. Ga nu maar naar huis.'

'Wanneer kom je terug?'

Hij geeft geen antwoord, slingert alleen het sinaasappelnetje over zijn schouder en springt over de rotsplaat in de rivier droogvoets naar de overkant. Ze kijkt hem na tot zijn koper-

rode haardos tussen de sinaasappelbomen is verdwenen.

Ze laat zich zakken en gaat met de benen languit op de rotsplaat zitten. De zon tovert schittersterretjes in het plasje water bij haar voeten. Het plumpe lijf van de berg, háár berg, begint langzaam te ontdooien in de vroege ochtendzon.

Gerbrand is haar Grote Broer. Altijd geweest. Nu gaat hij weg. Niet gewoon naar kostschool, zoals de afgelopen twee jaar. Echt weg. Naar Johannesburg.

‘De mijnen van Johannesburg vreten een mens met huid en haar op,’ zegt oom Attie Els altijd. Oom Attie is de man van tante Sus, de oudste zus van ma.

Ze hoopt maar dat de mijnen Gerbrand niet helemáál zullen opvreten.

Na een poosje plukt ze twee mandarijnen en daarmee slentert ze de berg op. Vlak onder de bavianenrots gaat ze zitten en pelt het eerste mandarijntje. Het water loopt haar in de mond bij het vooruitzicht van de eerste hap van de sappige, zongerijschte vrucht.

In de diepte, tussen de tenen van haar berg, ligt de *plaas* van meneer Fourie. Links van haar zit in de berg een grote scheur. Daar ziet ze het riviertje als een dun streepje tussen de bomen door kronkelen. Hier en daar liggen zandbanken, waartussen het water in gladde poelen blijft staan. Als het een tijd niet geregend heeft, kunnen ze de rivier gemakkelijk oversteken, maar in een natte tijd vormt die een onoverkomelijke grens tussen hen en de anderen van de plaas. Als de rivier hoog staat, moet ze zelfs thuisblijven van school.

Aan de kant van de rivier waar de zon ondergaat ligt de onvruchtbare *brakrant*, een stuk droge grond dat iemand jaren geleden heeft ontbost en omgeploegd in de hoop er iets te kunnen verbouwen. De grond is echter schraal en zit vol stenen, en het stuk land ligt op de westelijke helling. Op sommige plaatsen komt de schrale grond van diep onder de aarde helemaal aan de oppervlakte. ‘Het is een waardeloos stuk grond, je hebt ’r niks an, alles verschroeit er door die felle middagzon,’ zegt haar vader altijd ontevreden. ‘En nou ken ik me een breuk werken om d’rvan te kunnen leven.’

‘Meneer Fourie heeft het toch goed met ons voor,’ heeft ma al een keer of wat tegengesputterd. ‘Waar motten we heen as hij zegt dat we motten opduvelen?’

Maar ma moet op haar tellen passen, anders kan ze een fikse klets om de oren krijgen, of erger nog: met de riem. Want haar vader pikt geen nonsens, van een vrouw niet en van een kind ook niet.

Aan de ene kant van het brakland staat hun huis, eenzaam op de kale vlakke; als de zon erop schijnt, lijken de twee raampjes net een paar blinde ogen. Het veld om het huis is rotsachtig, er is geen boom of zelfs maar grassprietje te bekennen. Rechts van het huis is de grond omgespit; de aarde ligt er droog gebakken bij, zijn binnenste blootgesteld aan de zon.

Pérsomi weet hoe hard die aarde is, want aan het eind van de winter moet dat lapje grond weer worden omgeploegd voor de maïs. Gerbrand moet dan op de ploeg staan om hem in de grond te drukken, want hij is het sterkst. Ma of zijzelf moet Jeremia bij de kop vasthouden en proberen hem met veel trekken en smeken heen en weer in de voren te laten lopen. Jeremia is zo lui en bokkig als een ezel maar kan zijn.

Nu is Gerbrand weg. Nu zal Sussie het sta-en-drukwerk moeten doen, want zij is het dikst van allemaal.

Achter hun huis, een heel stuk verderop, is de diepe bergkloof, de *braksloot*, waar Gerbrand als klein jongetje met Boelie en De Wet altijd cowboytje speelde. Meester Lampbrecht heeft hun van alles over bergkloven verteld. Al eeuwenlang worden die kloven elk jaar dieper, centimeter voor centimeter, zei de meester.

Rechts van haar is een rotsheuveltje, waar het weggetje naar het dorp langs kronkelt. Waar de aarde ophoudt en de zon opgaat, verdrinkt het weggetje in een groot spaarbekken. En ver achter die trillende watermassa ligt het dorp. Pérsomi is nog nooit in het dorp geweest.

Pas als de zon achter de berg wegzakt en een ijzige wind dwars door haar jurk begint te snijden, gaat ze terug naar huis.

Het huis heeft maar twee kamers. Midden in de voorkamer staat een houten tafel met vier stoelen eromheen. Tegen de

muur bij de achterdeur staat een fornuis, daarnaast een wagenkist en in de hoek een omgekeerde theekist. Daar staat de primusbrander op, en ook het emailen teiltje voor de vaat.

Onder de tafel liggen de matrassen van de kinderen opgesteld. Met hun zessen slapen ze in de voorkamer: Piet en Gerbrand, Sussie en kleine Gertjie en op het derde matras Pérsomi en Hannapat.

‘Waarom moet ik altijd bij Gertjie slapen? Hij hoest de hele nacht en hij pist in bed,’ zeurt Sussie ’s ochtends vaak. Dan geeft pa haar gewoon een draai om de oren en dan houdt ze wel op met zeuren.

In de slaapkamer slapen pa, ma en Baby. Pa en ma hebben een bed met een matras, Baby slaapt in een doos ernaast. Een versleten lap scheidt de slaapkamer van de voorkamer.

In huis is het altijd halfdonker. En altijd staat de emailen teil vol vuile vaat. Als het jouw beurt is voor de vaat moet je met die hele bak naar de rivier om in een van de poelen de borden en bekers af te wassen. De pannen zijn het ergst, die moet je met zand schuren om ze schoon te krijgen.

‘Sussie, ga jij eens afwassen,’ zegt ma.

‘Hè, ma! Waarom moet ik altijd...’

Dan loopt Pérsomi al bij voorbaat hard weg, anders moet zij zo dadelijk het werk opknappen.

Pérsomi weet precies wie ze is: een bijwonerskind, het vierde en middelste kind van Lewies en Jemima Pieterse die wonen op de plaas van meneer Fourie. Ze is lang en mager, heeft donkere ogen en donker, steil haar. Heel anders dan Sussie en Piet, die het kleine, gezette postuur en de waterige oogjes van hun vader geërfd hebben. Ook anders dan Gertjie en Baby, met het rode kroeshaar van hun moeder. Hannapat is een mooie mix van die twee, met haar bolle buikje, dunne beentjes en rode kroeshaar. Zelfs Gerbrand heeft het rode haar van zijn moeder meegekregen. Zij is de enige die er heel anders uitziet, ze lijkt op de moeder van haar moeder, die al lang geleden gestorven is.

Ze zit op het schooltje op de grens tussen de plaas van meneer Fourie en die van oom Freddie le Roux. Irene Fourie,

Faansie Els en zij zijn de enige kinderen in klas zes. Ze zitten bij meester Lampbrecht, die alle kinderen van klas vijf, zes, zeven en acht heeft, vijftien in totaal. Hannapat zit in de derde en Sussie in de zevende, maar als Sussie nog eens blijft zitten kan ze niet langer op school blijven, heeft meester Lampbrecht gezegd. Ze is al zestien en veel te groot voor de lagere school.

Als er één persoon op de wereld is aan wie Pérsomi echt een hekel heeft, dan is dat Irene Fourie. Tegen Irenes scherpe tong is ze niet opgewassen.

‘Van mijn oma moet jij tegen Hannapat zeggen dat ze aan de achterdeur moet kloppen als ze om meel komt bedelen,’ zegt Irene keihard, net voor de bel gaat. ‘En mijn vader zegt dat hij dat gespuis subiet van zijn land jaagt als hij nog eens een van jullie in de boomgaard betrapt. Met jullie luizige ezel en al.’

Dan houdt Pérsomi haar mond maar, want wat kan ze daar nou op zeggen? Maar ’s middags leert ze haar geschiedenis en maakt ze alle sommen uit het boek, en aan het eind van het kwartaal heeft ze de hoogste cijfers van de school.

Juffrouw Rossouw heeft de kleintjes, zij heeft dertien kinderen in haar klas.

Er zijn maar drie echte Boerenkinderen op school. Dat zijn Irene Fourie, en Pietertjie en Susara Nel, die verderop in de kloof wonen. Alle andere kinderen zijn bijwonerskinderen, en bijna allemaal neefjes en nichtjes van Pérsomi: de zes Elsjes, die op de plaas van oom Freddie le Roux wonen, de Willemsen van verderop langs de rivier, de twee jongste zonen van Bester en dan nog een hele zwerm andere Pietersen, de kinderen van haar vaders broer. Alleen Gezina en Maria Pypers en hun tweelingbroertjes uit de eerste klas zijn geen familie. ‘En da’s maar goed ook,’ zegt pa altijd. ‘Het is een stelletje labbekakken, dat gespuis van Pypers.’

Sussie heeft de vallende ziekte. Iedereen moet goed opletten, zegt ma, want je kunt het zien als Sussie een toeval gaat krijgen. Dan moet je haar neerleggen en het belangrijkste, zegt ma, is dat je iets in haar mond duwt, anders bijt ze pardoes haar tong af en dat is natuurlijk niet de bedoeling. Toch lopen ze allemaal

hard weg zodra Sussie een toeval krijgt, want het is een ontzettend naar gezicht. Ma is de enige die Sussie te hulp schiet.

Van ma mogen ze niet zeggen dat Sussie gek wordt als ze een aanval krijgt, maar Gerbrand bleef haar gewoon 'die gekke koe' noemen. Omdat ze elke keer op haar hoofd valt, kan Sussie ook niet goed lezen. Dat zegt ma tenminste.

Sussie moet een drankje innemen om geen toevallen te krijgen en iedereen moet haar helpen onthouden dat ze haar medicijnen neemt. Het probleem is alleen dat ma moet wachten tot ze een lift naar het dorp kan krijgen om de medicijnen te gaan halen als ze klaarliggen. Pa krijgt soms ook wel een lift naar het dorp, maar hij zegt dat medicijnen ophalen geen mannenwerk is.

Ook op school heeft Sussie weleens een toeval gehad. De eerste keer dat dit gebeurde, zat Pérsomi nog bij juffrouw Rossouw in de klas, in de tweede. Sussie, Gerbrand en Piet zaten bij de meester. Iedereen liep hard weg, want Sussie lag als een hondsdlle jakhals te stuiptrekken en te schoppen. Piet en Gerbrand gingen samen met een paar andere jongens op de loop en staken geen vinger uit. Pérsomi zag dat de meester en de juffrouw van pure schrik vergaten iets tussen Sussies tanden te steken, en dus zou Sussie haar tong afbijten, wat natuurlijk verschrikkelijk zou zijn. Toen heeft zij, Pérsomi, tegen de meester en de juffrouw gezegd dat ze Sussie op haar rug moesten leggen en haar vasthouden. En toen heeft ze zomaar de stok van de meester gepakt en die met veel moeite tussen Sussies verstijfde kaken geduwd. Al die tijd keek Sussie haar aan met wilde ogen, alsof ze haar helemaal niet herkende, en uit haar mond borrelde steeds meer schuim.

Na een poos werd ze helemaal slap en begon te huilen. Juffrouw Rossouw gaf Pérsomi opdracht Sussie naar huis te brengen. De meester zei dat alle kinderen dan maar naar huis moesten gaan, want de meeste waren er toch al vandoor. Sussie kon echter niet lopen en ze was te dik om gedragen te worden. Pas tegen de middag, toen de school echt uitging, kon ze weer een beetje lopen, maar nog steeds moest ze zwaar op Pérsomi leunen.

Dat was de dag waarop ze gemerkt heeft dat grote mensen soms wel naar kinderen luisteren.

‘Jij bent een flinke meid,’ zei de meester de volgende dag tegen haar. Daar werd ze heel verlegen van, omdat ze hem nog niet zo goed kende. Maar ook heel blij.

Vanaf dat moment is ze nooit meer bang geweest voor een toeval van Sussie. En de meester is nog nooit boos op haar geworden.

Aan het begin van het nieuwe schooljaar, in het jaar onzes Heeren 1939, zoals de meester dat altijd zegt – het is ongeveer zes maanden nadat Gerbrand naar de mijnen is vertrokken – is er in de klas van Pérsomi, Irene en Faansie een nieuw kind bijgekomen. Hij heet Gottie Stoltz en zijn vader werkt bij het boorbedrijf.

‘Het is zonde als je zo heet,’ zegt Irene hardop. ‘Dat staat in de Bijbel.’

De nieuwe jongen wrijft over zijn stekeltjeshaar en gluurt naar haar van onder zijn wenkbrauwen. Zijn grote, lompe voeten staan onbeholpen wijd uit elkaar en zijn tenen wijzen naar binnen.

Zuchtend veegt meester met zijn grote, grijze zakdoek zijn voorhoofd af. In het schooltje met het golfplatendak is het in januari zelfs ’s morgens vroeg al bloedheet. Oom Attie Els zegt altijd dat er tussen het Bosveld en de hel alleen een golfplaat staat, die zelfs hier en daar al is doorgeroest.

‘Wat is je doopnaam, jongeman?’ vraagt meester.

‘Zeggu?’ mompelt de jongen.

‘Hoe heet je in het echt?’ vraagt Irene ongeduldig. ‘Hoe ben je gedoopt? Of ben je ook al niet gedoopt?’

‘O,’ zegt de nieuwe jongen, terwijl hij verward om zich heen kijkt. ‘Gottlieb. Gottlieb Joachim Stoltz.’

‘Dan kunnen we hem maar het beste Gottlieb noemen, meester,’ stelt Irene vast. ‘Dat is in elk geval beter dan... dan die andere naam.’

Meester veegt opnieuw zijn voorhoofd af – het voorhoofd van de meester is heel lang, het komt bijna tot aan zijn achter-